# MUSIQA SAVODXONLIK TUSHUNCHASINING MOHIYATI VA TARIXIY-NAZARIY ASOSLARI

**Maxkamjanov Samandar Qodir o‘g‘li**

Namangan davlat pedagogika instituti, ART pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail: www.maxkamjanov@gmail.com
ORCID: 0009-0006-7769-8824
Tel: (91) 757 85 33

**DOI: *https://doi.org/10.5281/zenodo.24186332***

***Annotatsiya:*** *Ushbu maqolada musiqa savodxonligi tushunchasining mohiyati, uning inson ma'naviy-estetik rivojlanishidagi o'rni hamda tarixiy va nazariy asoslari har tomonlama tahlil qilinadi. Musiqa savodxonligi shunchaki nota yozuvlarini o'qish va tushunish ko'nikmasi bo'lib qolmay, balki musiqiy asarlarning badiiy-g'oyaviy mag'zini uqish, musiqiy tafakkur va tinglash madaniyatini shakllantirishning kompleks tizimi sifatida talqin etiladi. Maqolada antik davr mutafakkirlarining musiqiy qarashlaridan tortib, Sharq renessansi vakillari va zamonaviy musiqashunoslik hamda pedagogika ta'limotlarigacha bo'lgan tarixiy evolyutsiya yoritib berilgan. Shuningdek, musiqa ta'limida innovatsion usullar, tinglash va ijro etish mahoratining musiqiy savodxonlikni oshirishdagi o'zaro aloqadorligi nazariy jihatdan asoslab beriladi.*

***Kalit so‘zlar:*** *musiqa savodxonligi, musiqiy tafakkur, nota savodi, musiqa nazariyasi, estetik tarbiya, Sharq mutafakkirlari, Solfejio, musiqiy idrok, ohang, garmoniya.*

## СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ «МУЗЫКАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ» И ЕГО ИСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ

***Аннотация:*** *В данной статье всесторонне анализируются сущность понятия музыкальной грамотности, её роль в духовно-эстетическом развитии человека, а также её историко-теоретические основы. Музыкальная грамотность рассматривается не просто как навык чтения и понимания нотной записи, но и как комплексная система постижения художественно-идейного содержания музыкальных произведений, формирования музыкального мышления и культуры слушания. В статье освещена историческая эволюция — от музыкальных взглядов мыслителей античности до трудов представителей Восточного Ренессанса и учений современного музыковедения и педагогики. Кроме того, теоретически обоснована взаимосвязь инновационных методов в музыкальном образовании, а также мастерства слушания и исполнения в повышении уровня музыкальной грамотности.*

***Ключевые слова:*** *музыкальная грамотность, музыкальное мышление, нотная грамота, теория музыки, эстетическое воспитание, мыслители Востока, сольфеджио, музыкальное восприятие, напев (мелодия), гармония.*

## THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF MUSIC LITERACY AND ITS HISTORICAL-THEORETICAL FOUNDATIONS

***Abstract:*** *This article comprehensively analyzes the essence of the concept of music literacy, its role in a person’s spiritual and aesthetic development, as well as its historical and theoretical foundations. Music literacy is interpreted not merely as the skill of reading and*

*understanding musical notation, but as a complex system for comprehending the artistic and ideological essence of musical works, as well as shaping musical thinking and listening culture. The article highlights historical evolution ranging from the musical views of ancient thinkers to the scholars of the Eastern Renaissance and modern doctrines of musicology and pedagogy. Furthermore, the theoretical interrelationship between innovative methods in music education and the skills of listening and performance in enhancing musical literacy is substantiated.*

***Keywords:*** *music literacy, musical thinking, musical notation, music theory, aesthetic education, thinkers of the East, solfeggio, musical perception, melody, harmony.*

Musiqa insoniyat jamiyati rivojlanishining eng qadimiy davrlaridan boshlab uning ruhiy va ma'naviy hayotida markaziy o'rinlardan birini egallab kelgan. San'atning ushbu turi inson tuyg'ulari, fikrlari va kechinmalarini tovushlar vositasida ifodalovchi noyob til hisoblanadi. Har qanday tilni tushunish va unda erkin muloqot qilish uchun muayyan savodxonlik talab etilganidek, musiqiy olamning tub mohiyatini anglash uchun ham musiqa savodxonligi zarurdir. Zamonaviy musiqashunoslik va pedagogika fanida musiqa savodxonligi tushunchasi o'ta keng va ko'p qirrali mazmunga ega. An'anaviy tushunchada musiqa savodxonligi deganda asosan nota yozuvlarini o'qish, musiqiy elementlarni (ritm, temp, dinamika, tonallik va hokazo) ajrata olish va ularni amaliyotda qo'llash ko meyorlari tushuniladi. Biroq chuqurroq tahlil etilganda, musiqa savodxonligi faqatgina texnik ko'nikmalar majmui emas, balki shaxsning musiqiy idroki, musiqiy tafakkuri, estetik diydi va tinglash madaniyatini ham qamrab oluvchi yaxlit tizimdir.

Musiqa savodxonligining mohiyatini anglash uchun eng avvalo uning bazaviy elementlari va ularning inson shuuriga ta'sirini o'rganish lozim. Musiqa savodi tinglovchi yoki ijrochiga tovushlar ketma-ketligida yashiringan badiiy g'oyani, kompozitorning ruhiy holatini va asarning mazmuniy tuzilishini anglash imkonini beradi. Savodli tinglovchi musiqani shunchaki fon sifatida emas, balki chuqur ma'no va tuyg'ular sarchashmasi sifatida idrok etadi. Bu esa o'z navbatida insonning emotsional intellektini va estetik dunyoqarashini boyitadi. Musiqa savodxonligining tarixiy ildizlari insoniyat tsivilizatsiyasining eng ilk bosqichlariga borib taqaladi.

Qadimgi dunyo mutafakkirlari musiqani koinot tartibotining ko'zgusi va inson ruhiyatini tarbiyalashning qudratli quroli deb bilishgan. Qadimgi Yunonistonda Pifagor, Platon va Aristotel kabi faylasuflar musiqaning matematik va nazariy asoslarini yaratishga salmoqli hissa qo'shganlar. Pifagor tovushlar balandligi va torlarning uzunligi orasidagi matematik bog'liqlikni kashf etib, musiqiy akustika va garmoniya nazariyasiga poydevor qo'ygan. Platon va Aristotel esa musiqaning inson ahloqiga ta'sirini tahlil qilib, musiqiy ta'limni davlat ahamiyatidagi masala darajasiga ko'targanlar. Sharq renessansi davrida musiqa nazariyasi va savodxonligi masalalari yangi, yuksak bosqichga ko'tarildi. Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Safiuddin al-Urmaviy, Abdurahmon Jomiy va Kavkabi Buxoriy kabi buyuk mutafakkirlar musiqiy ilmni har taraflama rivojlantirdilar.

Ayniqsa, Forobiyning "Katta musiqa kitobi" (Kitab al-musiqa al-kabir) asari O'rta asrlar musiqashunosligining shoh asari bo'lib, unda musiqa nazariyasi, akustika, cholg'ushunoslik va kompozitsiya masalalari ilmiy ravishda yoritib berilgan. Forobiy musiqiy idrok va savodxonlikni uch bosqichga – tinglash, ijro etish va yaratish (kompozitsiya) bosqichlariga bo'lib ko'rsatgan. Ibn Sino esa o'zining "Ash-Shifo" va "An-Nabot" asarlarida musiqaning inson fiziologiyasi va ruhiyatiga ta'sirini tibbiy hamda nazariy jihatdan asoslab bergan. Sharq mutafakkirlari musiqa savodxonligini faqatgina kuy va ritmni anglash emas, balki inson ruhiyatini poklash va komillikka erishish vositasi deb bilganlar.

Yevropada O'rta asrlar va Uyg'onish davrida musiqa yozuvi hamda nazariyasining rivojlanishi musiqa savodxonligini ommalashtirishda burilish yasaldi. XI asrda italiyalik rohib Gvido d'Aretso (Guido d'Arezzo) tomonidan nota chiziqlari tizimi va solfejio bo'g'inlarining (Ut, Re, Mi, Fa, Sol, La) joriy etilishi musiqiy savodxonlik tarixida haqiqiy inqilob bo'ldi. Bu kashfiyot musiqani og'zaki an'anadan yozma an'anaga o'tkazish, asarlarni avloddan-avlodga aniq va o'zgarmas holda yetkazish hamda musiqiy ta'limni tizimlashtirish imkoniyatini berdi. Keyinchalik Yevropada klassitsizm va romantizm davrlarida Polifoniya, Garmoniya, Musiqiy shakl hamda Solfejio fanlari mustaqil ilmiy va o'quv intizomlari sifatida shakllandi. Musiqa savodxonligining nazariy asoslari zamonaviy musiqashunoslikda bir qator asosiy komponetlar orqali ifodalanadi.

Birinchidan, bu nota savodi va musiqiy poydevor hisoblanadi. Bunga metroritm, kalitlar, dinamik belgilar, temp, tonallik, intervallar va akkordlar haqidagi bilimlar kiradi. Ushbu elementlar musiqiy tilning alifbosi bo'lib, usiz musiqiy asarni to'g'ri o'qish va tushunish imkonsizdir.

Ikkinchidan, musiqiy eshitish va idrok etish quvvati (solfejio va eshitish tahlili) musiqa savodxonligining o'zagini tashkil etadi. Inson eshitgan tovushlarini xotirada saqlay olishi, ularning balandlik va ritmik munosabatlarini aniqlashi hamda ichki eshitish qobiliyati orqali notani ko'rib, kuyning yangrashini tasavvur qila olishi lozim.

Uchinchidan, musiqiy shakl va garmoniya nazariyasi asarning umumiy dramaturgiyasi va tuzilishini anglashga yordam beradi. Musiqiy asarning qaysi janr va shaklda yozilganligini (sonata, simfoniya, rondo, variatsiya va boshqalar) bilish tinglovchi yoki ijrochiga asarning mantiqiy rivojlanish chizig'ini kuzatish imkonini yaratadi.

Musiqa savodxonligining yana bir muhim nazariy asosi bu musiqiy-tarixiy va estetik bilimlardir. Asarning qaysi davrda, qanday uslubda va qanday g'oyaviy kontekstda yaratilganini bilmay turib, uning asl mohiyatini anglab bo'lmaydi. Masalan, Barokko davri musiqasidagi polifonik murakkablik, Klassitsizmning aniq va proporsional shakllari, Romantizmning hissiyotlarga boy psixologizmi yoki Modernizmning yangicha garmonik izlanishlarini tushunish uchun chuqur tarixiy va estetik savodxonlik talab etiladi. Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida musiqa savodxonligining ahamiyati va shakli yanada kengayib bormoqda. Zamonaviy yoshlar har kuni ulkan musiqiy axborot oqimi bilan to'qnash kelishmoqda. Bunday sharoitda ommaviy va yuzaki musiqiy madaniyat ta'siriga tushib qolmaslik, yuksak va badiiy qimmatga ega bo'lgan asarlarni ajrata bilish uchun yuksak musiqiy savodxonlik suv va havodek zarur.

Zamonaviy pedagogikada musiqa savodxonligini rivojlantirish uchun turli innovatsion usullar qo'llanilmoqda. Bularga Karl Orf, Zoltan Koday, Emile Jak-Dalkroz kabi mashhur musiqachi-pedagoglarning uslubiyotlari kiradi. Bu uslublar musiqiy savodxonlikni quruq nazariy bilimlarni yodlash emas, baliki harakat, ritm, kuylash va ijodkorlik orqali tabiiy ravishda o'zlashtirishga qaratilgandir. O'zbekiston ta'lim tizimida ham musiqa savodxonligini oshirish, yosh avlodni milliy va jahon musiqiy merosi ruhida tarbiyalashga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbek milliy musiqasi, ayniqsa Makom san'ati o'zining murakkab ritmik usullari (usul), parda tizimi va emotsional chuqurligi bilan alohida musiqiy savodxonlikni talab etadi. Milliy musiqiy savodxonlikni shakllantirish orqali o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash va madaniy merosga hurmat tuyg'usi kamol topadi.

Musiqa savodxonligi shunchaki amaliy ko'nikma yoki nazariy bilimlar yig'indisi bo'lmay, u shaxsning ma'naviy, intellektual va estetik madaniyatining ajralmas bo'lagidir. Tarixiy evolyutsiya shuni ko'rsatadiki, musiqa savodxonligi insoniyat madaniyati va tafakkuri rivoji bilan

hamqadam holda takomillashib kelgan. Antik davr faylasuflari va Sharq renessansi mutafakkirlarining musiqiy qarashlari, Yevropa musiqa nazariyasining shakllanishi zamonaviy musiqa savodxonligining mustahkam poydevorini yaratdi. Bugungi kunda musiqa savodxonligini yuksaltirish yosh avlodning estetik diydini o'stirish, ularda tanqidiy va ijodiy tafakkurni shakllantirish hamda boy madaniy merosimizni saqlab qolish va rivojlantirishning eng samarli omillaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

O'tkazilgan tahlillar va tarixiy-nazariy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, musiqa savodxonligi inson ma'naviy va estetik madaniyatining ajralmas qismidir. Antik davrdan to hozirgi kunga qadar musiqa savodi va nazariyasi murakkab va boy rivojlanish yo'lini bosib o'tdi. Pifagor va Aristoteldan boshlanib, Forobiy va Ibn Sino ta'limotlari orqali boyigan hamda Gvido d'Aretso va keyingi Yevropa kompozitorlik meyorlari bilan shakllangan musiqiy ilm bugungi kunda har bir shaxsning emotsional hamda intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Musiqa savodxonligi faqatgina nota yozuvlarini o'qish imkoniyati emas, balki musiqiy asarning ichki mantiqiy va estetik mazmunini anglash, musiqiy merosni qadrlash hamda komillikka intilish qurolidir. Zamonaviy ta'lim tizimida musiqa savodxonligini innovatsion pedagogik texnologiyalar va milliy qadriyatlar asosida rivojlantirish yosh avlodning umumiy madaniyatini yuksaltirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

**Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Mukhamedovich, R. D. (2022). CULTURE AND ART IS THE EMBODIMENT OF NATIONAL VALUES.
2. Shokirkhanov, B. B., & Mahkamjanov, S. Q. O. (2021). The importance of the science of harmony in music practice. *Asian Journal of Multidimensional Research*, *10*(10), 735-739.
3. Maxkamjanov, S., & Ibrohimov, A. (2023). NAY CHOLG’USI IJROCHILIK SAN’ATI TARIXI VA RIVOJLANISH JARAYONI. *Инновационные исследования в науке*, *2*(2), 37-40.
4. Maxkamjanov, S. (2025). INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING MUSIQA O ‘RGATISH NATIJALARIGA TA’SIRI. *Universal xalqaro ilmiy jurnal*, *2*(4.3), 428-430.